

A NEMZETŐRSÉG ÖNKÉNTES MOBILIZÁCIÓJA 1848 NYARÁN

Urbán Aladár

A nemzetőrség az 1848—49-es forradalom és szabadságharc egyik legjellemzőbb és legtöbbet vitatott intézménye. Szervezésének hibái, fegyverzetének elégtelen volta és alkalmazásának korai kudarcai ellenére, a lakhelyükről kiindított (mobilizált) nemzetőri alakulatok a szabadságharc egész története során fontos szerepet játszottak. A változások pillanatokban elrendelt népfelkelés térben és időben korlátozott, a szabadcsapatok száma viszonylag kicsiny volt — a mozgóvá tett (mobilizált) nemzetőrség alakulatai azonban 1848 júliusától egészen Világosig, diadalmas és vesztes csaták során kísérték végig a szabadságharc honvédseregét.

Ismeretes, hogy a nemzetőrséget eredetileg a forradalom fegyveres önvédelme teremtette meg, a XXII. tc. pedig „a vagyonbátorság, a közcsend és belbéke” biztosítására kívánta felhasználni. A délvidéki szerb felkelés gyorsan kibontakozó veszélye miatt azonban, az alig megszervezett és még ki sem képzett nemzetőri alakulatokat a belső rendfenntartó feladatok ellátása helyett a honvédelem szolgálatába kellett állítani. Az alig háromhónapos és még gyökeret sem vert új intézmény természetesen ezt az első próbát nem állotta ki. Később pedig, a honvéd zászlóaljok számának gyorsütemű szaporítása idején általában sem megfelelő számú és képzettségű tisztt, sem elegendő fegyver és felszerelés nem jutott a nemzetőröknek. Ez véglegesen kiegészítő szerepre kárhoztatta a nemzetőrséget, amely így létének rövid 16 hónapja alatt nem tudta kinőni veleszületett gyengeségeit. A közismert fogyatékoságok és balsikerek miatt érthető, hogy történeti irodalmunkban meglehetősen negatív a nemzetőrség katonai szerepének értékelése. Pedig az 1848 nyarán, az első délvidéki kudarckok után szervezett önkéntes nemzetőri alakulatok nem érdemlik meg ezt az elmarasztalást. Az emlékezés ma már alig tartja számon, hogy 1848 őszén és telén közülük több honvédzászlóaljja alakult át — öregbítve ezzel a honvédsereg dicsőségét.

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a Batthyány-kormány 1848 június—júliusában a nemzetőrség

harctéri alkalmazása, majd az első balsikerek után a mozgósítás rendszerének átalakítása érdekében kifejtett. A kormány ugyanis néhány hét alatt belátta, hogy a nemzetőrség adott szervezete az új viszonyok és változott feladatok mellett nem megfelelő. Ezért mindent megtett — legalábbis a mobilizált alakulatokat illetően — annak megjavítása érdekében. Ekkor váltotta fel a nemzetőrség kötelező kiindítását az ún. *önkéntes mobilizáció*. Ennek kialakulását és azt követően a nemzetőrség szervezetében, valamint osztályösszetételében 1848 nyarán bekövetkezett változást kívánjuk az alábbiakban nyomon követni.

A nemzetőrség mobilizációja

A márciusi napokban spontán létrejött nemzetőri alakulatok szervezését a kormány csak egy hónappal később vette kezébe. Április 21-én kelt Batthyány miniszterelnök rendelete, amely a hatóságokat a XXII. tc. értelmében a nemzetőrség összeírására utasította.¹ Az összeírás azonban lassan haladt, elsősorban a parasztság ellenállása következtében. A parasztok egyrészt nem orvosolt sérelmeik miatt, másrészt a nemzetőri szolgálatban a katonáskodás burkolt formáját látva, számos helyen megtagadták azt. Helyenként az uralkodó osztály, a volt, nemes-ség húzódozása is késleltette az összeírást. A városok egy része pedig korábbi polgárőrsége különállásának megtartásáért folytatott harcával hátráltatta az egységes nemzetőrség létrejöttét. (A városok tehetős polgársága ugyanis nem akart abba belenyugodni, hogy a minisztérium elrendelte a díszes egyenruhában parádézó polgárőrség felosztatását és tagjainak a területileg illetékes nemzetőrségi alakulatokba történő beosztását.) A nemzetiségi vidékeken általában már az első pillanattól leplezetlen ellenszenv nyilvánult meg az új intézménnyel szemben. A kormány ezt előre látva, még április 20-án bizalmas körlevélben hagyta meg a helyhatóságoknak, hogy a nemzetőrség összeírását azokon a helyeken, hol ellenszegülést tapasztalnak, egyelőre mellőzzék. Csak ott sűrítse, ahol a közeljövőben a nép felfegyverzése is nyugodtan megvalósítható.² A felmerülő panaszok következtében május 25-én Batthyány megújította a fenti tilalmat, a legszigorúbban utasítva a hatóságokat, hogy „*ott, hol a nemzetőrség iránt ellenszenv nyilatkoznék.*”

¹ HNI 1848:13.; PH (*Pesti Hirlap*) 1848. ápr. 26. — A rendelet nagy gondot fordít a törvényes képesítés nélkül önként jelentkezőkre: „... főleg teljes szigorral figyeljen — szól az utasítás — a 3-dik §. értelme szerint az önkénytesekre, annak qualificatióját is megvizsgálva, ki már fegyver alatt létez.”

Levéltári rövidítések (az 1848/49-es minisztériumnak az Országos Levéltárban őrzött anyagából):

Mín. eln. E.: Miniszterelnök elnöki iratok.
HNI: Miniszterelnök hadügyi és nemzetőri iratok.
ONÖHT: Országos Nemzetőrségi Haditanács iratai.
HM: Hadügyminisztérium általános iratok.
HM/b: Hadügyminisztérium, beadványok.
HM/k: Hadügyminisztériumi kiadványok fogalmazványai.
BÜM: Belügyminisztérium általános iratok.

² HNI 1848:15.

az összeírás életbeléptetése megtiltatik”...³ Ez az utasítás azonban némi zavart okozott. Ugyanis az említett 20-i bizalmas értesítést és a nemzetőrség összeírását elrendelő körlevelet a miniszterelnöki irodából egyidejűleg expedálták. A hatóságok azokat egyszerre vették kézhez és így joggal hitték, hogy az összeírással nem kell sietniök. Ezért érthető, hogy május 18-án Batthyáynak újabb rendeletben kellett sürgetnie, hogy a nemzetőri összeírásokat *haladéktalanul* küldjék be, mivel — a körlevél szerint — addig csak Esztergom városa terjesztette fel azokat.⁴

A nemzetőrség összeírása és szervezése ezekben a hetekben csak az Alföldön és a Dunántúl magyarlakta vidékein ért el megnyugtató eredményeket. Ezeknek, valamint a zendülésektől fenyegetett helységeknek és megyéknek felfegyverzéséről a minisztérium igyekezett gondoskodni. Bár Lederer altábornagy, a magyarországi (budai) főhadai kormányzék parancsnoka, a budai fegyvertár megvizsgálására kiküldött bizottság tevékenységét megakadályozta, arra hivatkozva, hogy Bécsből még nem kapott utasítást, hogy a magyar minisztériumnak engedelmessé tartsa, a fegyvertárból mégis tekintélyes mennyiségű lőfegyvert sikerült a nemzetőrség számára biztosítani. A márciusi napokban a pesti ideiglenes nemzetőrségnek kiosztott fegyvereken kívül a miniszterelnök április 28—május 13. között több mint 12 000 lőfegyvert utaltatott ki elsősorban az alföldi és délvidéki megyéknek.⁵ A későbbiek során a temesvári, péterváradai és északi katonai raktárakból is sikerült a nemzetőrség számára fegyvert szerezni. Mindez azonban elenyészően kevés volt. A kormány ezért magánosokkal is igyekezett fegyverszállítási szerződést kötni,⁶ sőt tudomásunk szerint Batthyány miniszterelnök már április 21-én arról tárgyalt Blackwell-lel, a pozsonyi országgyűlésre küldött angol politikai ágenssel, hogy miként lehetne Angliából 100 000 puskát vásárolni a nemzetőrség felfegyverzésére.⁷ Átmeneti megoldásként a minisztertanács június 6-i ülése 100 000 egyesre szegzett, védelemre alkalmas kaszának elkészítését határozta el. Egyben meghagyta a belügyminiszternek és a Nemzetőrségi Haditanácsnak, hogy utasítsa a megyéket vadászfegyverekkel felszerelt csapatok alakítására. Egyidejűleg úgy döntött a minisztertanács, hogy az országot fenyegető veszély növekedése következtében nem várja meg a nemzetőri összeírások befejezését, hanem megkezdi a nemzetőri őrnagyok (zászlóaljparancsnokok) kinevezését.⁸

³ HNI 1848:296. Közl. *Deák Imre*: 1848. A szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták. Bp. (1943.) 103. p.

⁴ PH 1848. máj. 20.

⁵ Ld. kimutatás és kiutalások a miniszterelnök hadügyi és nemzetőri iratai között. 1848. ápr. 28—máj. 13.

⁶ PH 1848. ápr. 22., 26.; *Papp Dénes*: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. 1848—1849. Pest, 1868. I. 62. p.

⁷ *Horváth Jenő*: A magyar kormány fegyvervásárlásai Angliában (1848—1849). *Hadtörténelmi Közlemények*, 1932. 102. p.; *Hajnal István*: A Batthyány-kormány külpolitikája. Bp. 1957. 36. p.

⁸ Ld. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. (Sajtó alá rendezte: *Sinkovics István*.) Kossuth Lajos összes munkái, XII. Bp. 1957. 229—30. pp. (Id. mű rövidítése a továbbiakban: KÖM XII.)

A szervezésnek ilyen kezdeti fokán állott a nemzetőrség, amikor június elején a komoly katonai erőt képviselő szerb határőrök és csajkások felkelése egyre szervezettebb és veszélyesebb jelleget öltött. A Bácskában és Bánságban állomásozó elégtelen számú sorkatonaságnak erősítésre volt szüksége. Mivel a kormány ismételten hiába követelte az osztrák hadügyminisztériumtól a Galíciában és Morvaországban állomásozó magyar legénységű serezek hazaküldését, s mert a május 16-án elrendelt honvédtoborzásnak számottevő eredménye Pest, Szeged és Debrecen városán kívül még alig mutatkozott — nem volt más választás, mint igénybevenni a jobbára még ki sem képzett nemzetőrség szolgálatait.

Az első jelentős intézkedés, amely a nemzetőrségnek a szerb felkelés elleni alkalmazását előkészítette, Szemere Bertalan belügyminiszter június 10-én kelt rendelete volt, amelyben Csongrád, Csonád, Temes, Arad, Torontál, Krassó, Bács, Baranya, Tolna, Somogy, Zala, Veszprém és Vas megyék főispánjait a polgárháború veszélyére való tekintettel a magyar és német lakosság felfegyverzésére, megszervezésére és a megye határainak védelmére utasította.⁹ Ugyancsak június 10-én Mészáros Lázár hadügyminiszter utasította a jászkun és hajdú kerületeket, Pest, Csongrád, Csanád, Békés, Arad, Szabolcs és Bihar megyéket, Budapest, Debrecen, Kecskemét, Szeged, Arad, Hódmezővásárhely, Szentest, Szolnok, Nagykőrös, Mezőtúr, Gyula, Békés és Nagyvárad városokat, hogy nemzetőrségüket haladéktalanul állítsák fel, katonaviselt vezetőikkel és a hozzáférhető fegyverekkel (vadászpuska, kasza, kard, pisztoly, fokos stb.) lássák el és „magukat haladéktalanul akkép tartásák (ti. készen), hogy az első felhívására a hazának, a már megtámadott Bács, Torontál megye helységeinek védelmére és oltalmára lehessenek”...¹⁰ A kormány ekkori tervei szerint Szeged alatt kívánt egy nagyobb létszámú, sorkatonaságból és nemzetőrségből álló táborni létrehozni, azt remélve, hogy ez a demonstráció is elegendő lesz a szerb felkelők megfélemlítésére.¹¹ Mint ahogy Szemere belügyminiszter ezt meg is fogalmazta június 10-i, már említett körlevelében: „Erőt kell gyűjteni, erőt kell mutatni, hogy ha mi nem támadunk is meg senkit, megtámadni se merjenek.”¹² A szegedvidéki tábor megalakulását a belügyminiszter június 11-én tudatta az érdekelt helyhatóságokkal: Arad, Csanád, Csongrád, Bács, Krassó, Temes és Torontál vármegyékkel, valamint Arad, Temesvár, Szeged, Szabadka és Zombor városok-

⁹ BÜM 1848: 3414.: Közlöny, 1848. jún. 18. (10. sz.) Közli *Thim József*: A magyarországi 1848—49-iki szerb felkelés története. Bp. 1930. II., 376—77. pp.

¹⁰ HM/k 1848: 255/a. Közli pl. *Hegyesi Márton*: Bihar vármegye 1848—49-ben. Nagyvárad, 1885. 264—65. pp. és *Oláh István*: Békés vármegye 1848—49. Gyula, 1889. I. 205—206. pp.

¹¹ *Vukovics Sebő* emlékiratai Magyarországon való bűjosása és száműzetésének idejéből (Sajtó alá rendezte: *Bessenyei Ferenc.*) Bp. 1894. 209. p. — A szegedvidéki tábor terve már május közepén felmerült. Részletes tervét Mészáros Lázár hadügyminiszter a jún. 6-i minisztertanácsi ülésen ismertette. Ld. KÖM XVII. 146., 228. pp.

¹² *Thim* id. mű II. 377. p.

kal.¹³ Szemere egyidejűleg Baranya, Vas, Zala, Somogy, Tolna megyéknek küldött felhívásában tudtukra adta, hogy a Dráva mentén, Eszékenél nemzetőrségből és katonaságból ugyancsak nagyobb tábort vonnak össze.¹⁴ Ezzel a nemzetőrség mozgóvá tétele néhány nap alatt homályos tervből a realitások sorába lépett. Csak az egyes helyhatóságok által kiindítandó nemzetőrök számát kellett még megállapítani és gondoskodni mielőbbi táborba indításukról.

Ez a rendelkezés sem várattott soká magára. Június 13-án a belügyminiszter a fentebb már említett megyékhez fordulva, *két hét leforgása alatt* meghatározott létszámú, a lehetőségek szerint felfegyverzett nemzetőrség kiindítását rendelte el.¹⁵ Szemere ezen rendelete 40 000 főnyi nemzetőrség mobilizálását irányozta elő, 26 000 embert a Délvidékre, 14 000-et a Dráva-vonalra, a következő megoszlásban: *Délvidékre*: jászkun kerület 2000, Pest megye 3000, Arad m. 3000, Csanád m. 2000, Csongrád m. 2000, Bács m. 4000, Torontál m. 3000, Temes m. 4000 és Krassó m. 3000 nemzetőrt, a *Dráva-vonalra* Tolna m. 2000, Baranya m. 3000, Somogy m. 3000, Zala m. 3000 és Vas m. 3000 nemzetőrt volt köteles küldeni.* A többi megyének pedig június 14-én a hadügyminiszter küldött értesítést, hogy a nemzetőri összeírást sürgősen bevégezve és felterjesztve, egyben mindent tegyenek meg a nemzetőrségi zászlóaljak megszervezésére, kiképzésére és felfegyverzésére, hogy ha a fenntebbi, az „első védvonalba” sorozott megyék nemzetőrei nem volnának elegendők, ők is készen álljanak a megtámadottak megsegítésére.¹⁶

A veszély tudatát növelte és a nemzetőrség mobilizációját megkönnyítette, hogy június elején a megtámadott, vagy fenyegetett helységek, elsősorban Bács és Torontál megyék, továbbá Zenta és Kikinda városok stb. közvetlenül is segélykérő felszólításokkal fordultak az őket környező magyarlakta megyékhez és városokhoz.¹⁷ Ilyen előkészületek között került sor azután a hadügyminisztérium június 28-án kelt rendelkezésére, amely utasította a jászkun kerületeket, Pest, Tolna, Bács és Csongrád megyéket, valamint Szeged városát, hogy táborba indított nemzetőreiket az időközben kinevezett Bechtold altábornagy, a délvidéki seregek fővezérének parancsnoksága alá helyezték.¹⁸ Hasonió

¹³ BÜM 1848:3613/a.; Közlöny 1848. jún. 18. (10.); Közli Pap D. id. mű I. 194–196. pp. és *Thim* id. mű II. 384–385. pp.

¹⁴ BÜM 1848:3613/b.

¹⁵ BÜM 1848:3649. Szemere Bertalan sk. fogalmazványja. (Ld. BÜM Rendőr oszt. ir. 1848. 16. kűtfő. 1. tétel.) Közli Pap. D. id. mű I. 205–208. pp. és *Thim* id. mű II. 397–399. pp., Közlöny 1848. jún. 18. (10.)

¹⁶ A továbbiakban a tanulmány szűkre szabott terjedelme miatt, mivel a nemzetőrség önkéntes mobilizációjának kialakulását lényegesen nem befolyásolta, nem foglalkozunk a Dráva-vonal szervezésének kérdésével.

¹⁷ HM/k. 1848:255/b.

¹⁸ Ld. *Herendi József*: A jászkun-kerületek a függetlenségi harc alatt 1848 és 1849-ben. Cegléd, 1901. 36. p.; *Reizner János*: A régi Szeged. Szeged. 1884. I. 155, 159. pp. *Oláh István* id. mű I. 207. p.

¹⁸ Jászkun ker.: HM/k 1848:788.; Pest m.: uo., 799.; Tolna m.: uo., 805.; Bács m.: uo., 806.; Csongrád m.: uo., 828.; Szeged: uo., 789.

utasítást kaptak másnap Csanád, Arad és Békés megyék is.¹⁹ Ezzel vette kezdetét a megyék és városok arra irányuló fáradozása, hogy összeállítsák és felfegyverezzék a Délvidékre indítandó nemzetőri zászlóaljokat.

A tagadhatatlanul meglevő általános lelkesedés ellenére a nemzetőrség kiindítása egyáltalán nem volt könnyű feladat. A lakosság széles tömegei már megbarátkoztak ugyan a nemzetőrség intézményével, a helyben végzett szolgálatokkal és gyakorlatokkal is, de a mobilizáció: a 20—50 év közötti munkaképes férfiak jelentős hányadának a legnagyobb dologidőben történt elvezénylése a köznépből érthető módon nem volt népszerű. Főleg az adott sok szenvedélyes vitára okot, hogy kik menjenek: önkéntes jelentkezés alapján állítsák-e össze a kiindítandó zászlóaljat vagy a lakhely szerint összeírt és szervezett nemzetőrség egyes századait indítsák ki, esetleg helységenként arányosan kivetett kontingens alapján történjék a minisztérium által megkívánt 2—3000 főnyi alakulat kiállítása. A nehézségeket növelte a birtokos osztály önzése is, amely eddig általában betartotta a törvény előírásait és a XXII. tc. 3. §-a értelmében a törvényszabta vagyonnal nem rendelkezőket (néhány erőszakoskodástól eltekintve) többnyire csak önkéntes jelentkezés alapján vette be a nemzetőrség soraiba. Érthető módon egyáltalán nem szorgalmazták, hogy a nincstelen zsellérek és béreslegények is fegyvert kapjanak kezükbe.²⁰ Most azonban számos helységben szívesen a legszegényebbeket és a nemzetőri szolgálatra nem is köteleztettek indították volna ki. Alig van az érintett megyék közül olyan, amelyből ne ostromolták volna zsellérek, pusztai béresek kérelmeikkel és panaszaikkal a miniszterelnököt, a belügyminisztert, a hadügyminisztert és az Országos Nemzetőrségi Haditanácsot. Számos panaszos jelentkezett, akiket az összeírásakor a törvény ellenére vettek be, de akik eddig a sokszor jelképes helybeli nemzetőrségi szolgálat ellen nem tiltakoztak, de most a kiindítást megtagadták, mivel több hetes távollétük az aratási-begyűjtési munkák idején télen éhezésre kárhoztatta volna családjukat.

Míndezek a problémák késleltették a megyék munkáját és így csak július hónapban került sor a nemzetőrség mobilizációjának megvalósítására. A jászkun kerület főkapitánya ugyan már június 16-án jelentette a hadügyminisztériumnak, hogy 2000 gyalogos és 500 lovas nemzetőrt képesek kiindítani, ezért megfelelő parancsnok és egyben a gyűlkező hely kijelölését kérte.²¹ Ugyanakkor a jászkun nemzetőrség csak július 15-ére gyűlt össze Kiskunhalason, hogy táborba szálljon és július 21-re érkezett meg a verbászi táborba.²² A Pest megyei 4000 főnyi nemzetőrség — amelynek kiállítása egyáltalán nem ment zökkenő nélkül²³

¹⁹ HM/k 1848:833.; Békés m. ld. még *Oláh István* id. mű I. 215. p.

²⁰ Csány László kormánybiztos írta aug. 24-én kelt levelében Batthyány miniszterelnöknek, hogy a megyei urak kezdetben félték a nemzetőrség felfegyverzésétől, mert „Dózsa háborújától” tartottak. ONÖHt 1848:3111.

²¹ HM/k 1848:522.; HNI 1848:547.

²² HM/b 1848:3386., 3745.; ONÖHt 1848:1623.

²³ HM 1848:3449.

— július közepén Kiskörösön vonult táborba, július 25-én indult le a Délvidékre és július 28-án foglalta el állomáshelyét Kishegy, Szeghegy, Feketehegy helységekben a bácskai mozgó hadtest jobbszárnyán.²⁴ A Békés megyei 3000 főt meghaladó nemzetőrség július 12-én gyülekezett Tótkomlóson és július 13-án érkezett meg Makóra, hogy a június 29-én kelt hadügyminiszteri rendelet értelmében a Pécskára rendelt Csanád és Arad megyei nemzetőrséggel a Maros átkelő helyeit őrizze. Július 19-én azonban Nagybecskerekre rendelték őket, Kiss Ernő ezredes parancsnoksága alá.²⁵ A Csanád megyei nemzetőrség 1350 főnyi zászlóalja július 24-én indult a makói gyülekezőhelyről a verbászi táborba.²⁶ A csongrádi 1000 gyalog és 3000 lovas nemzetőr július 18-án gyülekezett Makón és onnan vonult az óbecsei táborba.²⁷ Újabb rendelkezés alapján ugyancsak a Délvidékre, a verbászi táborba indult július 5-én a tolnai nemzetőrök egyik 2000 főnyi zászlóalja is.²⁸

Időközben Mészáros Lázár hadügyminiszter július 13-án újabb rendeletet intézett Hont, Nógrád, Heves, Borsod, Bihar, Békés, Csanád, Csongrád, Arad, Zaránd, Temes, Torontál megyékhez a jászkun és hajdú kerületekhez, hogy *minél nagyobb létszámú* nemzetőrséget indítsanak ki. Kijelölte gyülekező helyeiket és délvidéki táborhelyeiket is.²⁹ Egy, a hadügyminisztériumban a Nemzetőrségi Haditanács számára készült kimutatás szerint a Hont megyei nemzetőröket Szabadkára, a nógrádiakat Okániszára, a hevesieket Kulára, a borsodiakat Zentára, a bihariakat és temesieket Dentára, a békésieket és csanádiakat Óverbászra, a csongrádiakat és torontáliakat Óbecsére, az Arad megyeieket Nagybecskerekre, a zarándiakat Körösbányára, a jászkun és hajdú nemzetőröket Kishegyesre rendelték.³⁰

Az új rendelet hatására a hajdú kerület július 19-i gyűlése foglalkozott a nemzetőrség mobilizálásával és a hó végére 1800 főből álló csapat kiindítását határozta el.³¹ Heves megye 3000 főnyi nemzetőrsége pedig csak augusztus 6-án indult meg rendelkezési helyére, a kulai táborba.³² Nógrád megye július 21-i közgyűlésén a fenti rendelet értelmében az *egész* nemzetőrség kiállítását elhatározták, de fegyverek hiánya miatt július 25-én a határozatot úgy módosították, hogy helységenként minden 5 nemzetőr után egy főt, mintegy 2000 embert fognak kiindítani.³³ Borsod megye pedig július 22-én az határozta, hogy

²⁴ HM/b 1848:3678.; Bpi. 2. sz. *Allami Levéltár*, Pest vm. lt. Közgy. jkv. 1848: 5039., közgy. ir. 1848:5181.

²⁵ HM/b 1848:3427.; ONöHt 1848:1841.; *Oláh István* id. mű I. 216—218., 235—239. pp.

²⁶ HM ált. ir. ikt. kve 1848:1841.; ONöHt 1848:2802.

²⁷ HM ált. ir. ikt. kve 1848:3388.

²⁸ HNI 1848:610.; ONöHt 1848:1449.; HM/b 1848:3313.

²⁹ A rendelkezés fogalmazványa a hadügyminisztérium levéltárában nincs meg. Békés m. példányát ld. *Gyulai All. Lt.* Békés m. Lt. Allandó Bizottm. ir. 1848:378.; a Nógrád megyének küldött példányt: *O Lt.* Abszolutizmus kori levéltárak. Vármegyék és városok felterjesztett iratai. Nógrád m. — A rendelkezés a Közlönyből sem ismert.

³⁰ ONöHt 1848:1755.

³¹ ONöHt 1848:1994.

³² HM ált. ir. ikt. kve 1848:4468.

³³ ONöHt 1848:2136.

pár hét alatt kiállít és Zentára küld egy 3000 főnyi zászlóaljat.³⁴ Hont megye nemzetőrségének mintegy 6000 tagját július 24-én útnak indították Vácon át Baja—Szabadka felé, de egy időközben megjelent hadügyminiszteri rendelet miatt ezek néhány nap múlva visszafordultak.³⁵ Ugyanez történt a Belényesen összpontosult és kiindulásra készen álló bihari nemzetőrséggel is, amelyet Mészáros Lázár hadügyminiszter már július 4-én sürgetett a kiállásra.³⁶

Július hónapban tehát a Délvidéken folyó harci eseményekben csak azok a nemzetőri alakulatok vettek részt, amelyeknek kiindítását a június 28—29-i hadügyminiszteri utasítás rendelte el. A július 13-i említett újabb rendelet eredményei csak augusztusban értek meg, — amikor már a kormány az addigi tapasztalatok alapján módosította a nemzetőrség mobilizálásának rendszerét. Egy augusztus 8-án készült kimutatás szerint³⁷ a következő alakulatok tartózkodtak a délvidéki táborban: a *jobbszárnyon* (Wolnhofer vezérőrnagy dandárában) a jász-kunok (2000 gyalogos, 499 lovas), a Bács, Pest és Tolna megyei nemzetőrség (összlétszám: 6842 gyalogos és 121 lovas) és a baranyai nemzetőrség (3000 fő); a *centrumban* (Eder vezérőrnagy dandárában) a Csanád —Csongrád megyei nemzetőrség (2500 gyalogos, 300 lovas), Heves megye nemzetőrsége (3000 fő) és a hajdú nemzetőri lovasság (325 fő); a *bal-szárnyon* (túl a Tiszán, Kiss Ernő ezredes dandárában) a Békés megyei nemzetőrség (2500 gyalogos, 300 lovas) és Arad megyei nemzetőrség (600 fő). A kiállítani tervezett 26 000 fővel szemben tehát *augusztus elején 20 442 gyalogos és 1535 lovas nemzetőr tartózkodott a délvidéki táborban*. A kimutatás szerint a parancsnokság nem ismeri a honti és a borsodi nemzetőrségnek — amelynek érkezését a hadügyminisztérium már jelezte — sem létszámát, sem pedig tartózkodási helyét. Ugyanígy nincs tudomása a hajdú kerületi gyalogos nemzetőrség hollétéről és létszámáról sem. A fentebb felsorolt alakulatok többsége már az első váltásból való (a hevesiek akkor érkeztek), kivéve az augusztus 1-én leváltott csongrádiakat, a 3-án leváltott békésieket, valamint a még július 17-én az ókéri táborból, a július 14-i első szenttamási ostrom kudarcától és a tábori élet nehézségeitől megrettent és megfutott Tolna megyei nemzetőrségi zászlóaljat (amelyet azonnal a Dráva-vonalra kiállított második tolnai zászlóaljjal pótoltak).

Ezeket az alakulatokat az önkéntes mobilizáció bevezetéséig kétszer vagy háromszor váltották le aszerint, hogy az illető megye az első kiállítás időtartamát hány hétre határozta. A mobilizáció kezdetén, július 5-én megjelent miniszterelnöki rendelet³⁸ ugyanis nem határozta meg a kiállítás időtartamát, csak azt tartotta szükségesnek, hogy mindaddig, míg az országot nagyobb veszedelem nem fenyegeti, a lakosságot

³⁴ ONÖHt 1848:2111.

³⁵ ONÖHt 1848:2175.; *Pap D.* id. mű. I. 335. p.; *Waldapfel Eszter*: A forradalom és a szabadságharc levelestára. I. Bp. 1950. 379. p.

³⁶ HM/b 1848:3683.; *Hegyesi Márton* id. mű 73—78.; 268. pp.

³⁷ Az 1848/49-i minisztérium levéltára. Kormánybiztosi iratok. 1317. rakt. sz. Beöthy iratok. (Óbecse, 1848. aug. 8., *Táborok elhelyezése és száma c.* kimutatás.)

³⁸ HNI 1848:622.; Közlöny 1848. júl. 7. (28.)

ne terheljék feleslegesen a mobilizációval, ezért „a most kiindított nemzetőrseregeket az illető törvényhatóságok időről időre újakkal felváltásák”. Egyetlen kikötése volt csak, hogy a kirendelt alakulat addig vizsgálja nem térhet, míg a váltás meg nem érkezett, az tőle a szolgálatot át nem vette és míg a főparancsnoktól a visszatérésre engedélyt nem kapott. (Ez a rendelet egyben intézkedett a kimozdított nemzetőrök ellátásáról is: kimondva, hogy ha községük határára túl mentek — még ha törvényhatóságuk területét nem is hagyták el — a mobilizáció költségei az országos pénztárt terhelik.) Ez a liberális rendelkezés azután a legnagyobb összevisszaságot eredményezte, mert a megyék 2—8 hétig terjedően a legkülönbözőbb felváltási időt szabták meg. Mikor pedig a hadügyminiszter megpróbálta ezt egy szintre hozni, ez nagy felháborodást és elégedetlenséget szült a kimozdítottak soraiban. A megyék pedig tekintélyük, valamint nemzetőrségük fegyelmének megőrzése érdekében elárasztották kérelmeikkel a minisztériumot, hogy a leváltást az eredetileg megállapított határidő szerint eszközölhessék. Így Pest megye pl. 4 hétre szabta a szolgálat idejét, amelyet a miniszterelnök július 4-én — a felváltásról megjelent általános rendelettel egyidejűleg — jóvá is hagyott.³⁹ Hiába próbálta ezt a hadügyminiszter 6 hétre emelni,⁴⁰ a megye kitartott eredeti határozata mellett, hivatkozva arra, hogy mivel nem az egész nemzetőrség indult ki, a nyári munkák idején az elégedetlenség veszélye nélkül nem maradhatnak a kiindítottak hosszabb ideig távol.⁴¹ Egyedül a jászkun kerületnél sikerült az eredetileg hat hétre szabott felváltási időt nyolc hétre emelni.⁴² Mikor Békés megye a kiállítás időtartamát csak három hétben szabta meg, Mészáros Lázár július 17-én kelt levelében már a 4 hetes időtartammal is kiegyezett volna, de a fogalmazás: hogy ti. a leküldött zászlóaljzat „felváltani lehetne nem előbb mint 4 hét vagy a körülmények szerint kevesebb idő alatt”... lehetőséget adott a megyének, hogy újabb kérelmezés nélkül megmaradjon eredeti határozata mellett.⁴³ Így a Makóról csak némi késéssel Nagybecskerekre vonult békési nemzetőrök két hét múlva, a váltás megérkezése után, elvonultak a táborból.⁴⁴ A csongrádi nemzetőrök pedig csak két hétre indultak ki és augusztus 1-én már megtörtént első leváltásuk.⁴⁵

Batthyány miniszterelnök nem támogatta a hadügyminiszternek a szolgálati idő megnyújtására irányuló törekvéseit, mert a kérdést az általános politikai helyzet szemmeltartásával ítélte meg. Tudta, hogy a földművelő népesség jelentős hányadának a nyári dologidő közepén tartós katonai szolgálatra való igénybevétele igen komoly ellenállást szülne az amúgyis elégedetlen parasztság körében, elidegenítené azt a nemzetőrség intézményétől, sőt még a honvédelem gondo-

³⁹ HNI 1848:609.

⁴⁰ HM/k 1848:999.

⁴¹ HM/b 1848:3768.

⁴² HNI 1848:547.; 607.

⁴³ HM/k 1848:1324.

⁴⁴ Oláh István id. mű I. 220., 241., 243., 250—254. pp.

⁴⁵ HM ált. ir. ikt. kve 1848:3888., 4051.; HM 1848:4923.

latától is. Ezért volt a mérséklés, a rövidebb időtartamú kiindítás híve és amikor a kötelező mobilizáció rendszerének csődje kézzel foghatóvá vált, gyorsan igyekezett más megoldást keresni. Szigorúan katonai szemmel megítélve a dolgot, persze kétségtelen, hogy Mészáros Lázárnak teljes mértékben igaza volt. A kiindított nemzetőrök a rövid szolgálati idő alatt alig szoktak bele a tábori életbe és az előőri szolgálatba, alig szagoltak puskaport és sajátították el a katonai ismeretek elemeit — máris indultak haza. Mindez valóban megnehezítette a katonai vezetők dolgát, mivel nem számolhattak hadműveleti terveikben állandó harcértékű csapatokkal. Emellett a gyakori leváltás, előfogatok oda és vissza stb., mindez tetemes költséget jelentettek.

A hosszabb időre kiállított, helyét az ellenség előtt is megállott nemzetőrség harcértéke gyenge fegyverzete miatt egyébként is csekély volt. Említettük már, hogy a minisztertanács június 6-án 100 000 hadi kaszának készítésére adott utasítást, mivel más fegyver nem állott elegendő számmal rendelkezésre. Szemere belügyminiszter már idézett, június 10-én kelt rendeletében megállapítja, hogy „az egyenesre vert kasza hatalmas fegyver” és Mészáros hadügyminiszter ugyancsak aznap kelt, a nemzetőrség felállítását és felfegyverzését sürgető utasítása is elsőnek a kaszát említi a vadászpuska, kard, pisztoly, fokos, buzogány, csákány stb. mellett.⁴⁶ A hadügyminisztérium ilyen kiegyensúlyozott kaszákkal látta el a délvidéki táborokat és a Csányi rendelkezése alatt levő nemzetőröket is,⁴⁷ majd kaszavívásban jártas lengyel emigránsokat fogadott a nemzetőrök kiképzésére.⁴⁸

A Délvidékre kiindított nemzetőrség fegyverzetéről a következő adatok állanak rendelkezésünkre: a verbászi táborban állomásozó jász-kun nemzetőrök tökéletesen el voltak részben régi mintájú (kovás), részben új mintájú (csappantyús, szuronyos) lőfegyverekkel látva, sőt még a Pest megyei nemzetőrségnek is ők juttattak fegyvert.⁴⁹ A csongrádi nemzetőrök harmadik váltása, az 1230 emberből álló zászlóalj 1000 szuronyos puskával, 160 lándzsával és 70 különféle fegyverrel volt ellátva.⁵⁰ A hosszú huzavona után augusztus 19-én kiindított bihari nemzetőrség 800 szuronyos puskával és 621 lándzsával volt felszerelve.⁵¹ A hajdú kerületi nemzetőrség összlétszáma 5769 fő volt, amelynek fegyverzete a következőképpen oszlott meg: 908 puska (többsége vadászfegyver, mintegy kétharmada hasznavehető), 1804 dárda és 2563 csákány (fokos). Vagyis a kiindított 1800 főnyi zászlóaljat csak felérészen tudták lőfegyverekkel ellátni.⁵² Az óverbászi táborba rendelt baranyai nemzetőrség 1275 harcosa közül már csak 132-nek volt állami lőfegyvere, néhánynak vadászpuskája, a többi dzsidával volt felfegyverezve.⁵³

⁴⁶ Ld. a 9. és 10. sz. jegyzeteket.

⁴⁷ HM/k 1848:689., 735.

⁴⁸ HM/k 1848:1672.; *Herendi István* id. mű 39. p.

⁴⁹ ONÖHt 1848:3033.

⁵⁰ ONÖHt 1848:2962.

⁵¹ ONÖHt 1848:3026., 3073.; *Hegyesi Márton* id. mű 78., 272. pp.

⁵² ONÖHt 1848:1994.

⁵³ ONÖHt 1848:2777.

Az ókéri táborban szerepelt, szomorú nevezetességre szert tett Tolna megyei nemzetőrzászlóalj is — mivel a minisztérium lőfegyverekkel kellően őket felszerelni nem tudta — néhány szuronyos és egyéb puska mellett elsősorban kaszákkal és dzsidákkal volt ellátva.⁵⁴ Nógrád megye kiindítani tervezett 2000 főnyi nemzetőrségét a hadügyminisztériumtól várt 2000 kaszával és 100 karddal kívánta felszerelni.⁵⁵ Borsod megye 3000 nemzetőrének egy része szuronyos katonai lőfegyverekkel, más része vadászpuskákkal, de a többsége lándzsákkal és „egyesre szegezett, megpántolt s erősített” kaszákkal volt ellátva.⁵⁶ Végetül nézzük, mit jelentett a minisztériumnak július 20-án a torontáli főispán az előző napon Nagybecskerekre megérkezett békési nemzetőrökről, azok fegyverzetéről: „A békésiek mintegy négy ezren megérkeztek. — Készségek tiszteletre s elismerésre méltó — de ha tekintem a kevés és rossz lő fegyverrel ellátott személyek járatlanságát — ha tekintem azon arasztnyi pisztolyokat, mellyek az urak kezeibe vagynak — a rossz kardokat s vas villákat mellyek sok embernek védelmi eszközei — aggódom a mészárlás felett, melly a derék fiaikat várja — vagy megfutamodások s következesei felett!”⁵⁷

A békési nemzetőrség nem futott meg, de kétségtelen, hogy a képzetlenség és gyakorlatlanság mellett a nemzetőrök gyenge harctéri szereplésének másik fő oka elégtelen fegyverzetükben keresendő. Ez annál döntőbb volt, mivel a szerb határőrök és a határon átjött szerbiai önkéntesek (az ún. szervianusok) nemcsak gyakorlottak voltak a fegyverforgatásban, de elegendő tűzfegyverük, lőszerük volt, sőt ágyúkkal is bőven el voltak látva. Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogyha egy-egy nagyobb tüzerőt képviselő szerb felkelő csapat elől a kaszás-dárdás-vasvillás-csákányos nemzetőrhad megfutott. Így érthető, hogy a délvidéki harcoknak ebben a szakaszában sok volt a panasz a nemzetőri alakulatokra, mint azt a jászkun kerületi és Arad városi nemzetőröket megdicsérve, a miniszterelnök is megállapította.⁵⁸ Különösen az engedetlenségre, a parancsmegtagadásra utal Batthyány nyilatkozata, amelynek országosan is kirívó esete volt a tolnai nemzetőrök már említett megfutamodása az ókéri táborból.⁵⁹

Az önkéntes mobilizáció

1848 nyarának egyik fő feladata a szerb felkelés lokalizálása, illetve felszámolása volt. Megfelelő létszámú sorkatonaság hiányában ez jelentősen megnövelte a nemzetőrség fontosságát és sürgőssé tette harctéri alkalmazása megoldásának kérdését. Tudomásunk szerint Kos-

⁵⁴ HNI 1848:610.; HM/k 1848:996.; ONÖHt 1848:1449.

⁵⁵ ONÖHt 1848:2136.

⁵⁶ ONÖHt 1848:2111.

⁵⁷ ONÖHt 1848:3011.

⁵⁸ Közlöny 1848 aug. 12. (64.); *Pap D.* id. mű I. 367. p.

A Délvidékre indított nemzetőrségre általában ld. *Thim* id. mű I. 177—178. pp., főleg a 4. jegyzet.

⁵⁹ ONÖHt 1848:2182.; *Thim* id. mű II. 548—549. pp.; *Pap D.* id. mű I. 338—341. pp.

suth volt az első a minisztérium tagjai közül, aki a nemzetőrség mobilizációjának csődjét beismerte, azt nyíltan bevallotta és megfelelő javaslatokkal állott elő. Július 19-én kelt Baldacci ezredesnek, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnökének és Mészáros Lázár hadügyminiszternek egyidejűleg megküldött levelében⁶⁰ a következőket írja:

„Többször nyilvánítottam már abbeli véleményemet, hogy azon intézkedést, miszerint a hon külön vidékein mozgóvá tett nemzetőrségek a táborba úgy rendeltetnek, hogy egy hónap múlva másokkal felváltassanak, olyannak tekintem, mellyhez csak azon kénytelenség parancsolhat nyúlni, ha más fegyveres erőnk teljességgel nincs. — Úgy látszik, hogy a kitűzött cél, az az: a hon megvédésének elérésére nézve aligha e mód sükeres lesz; — más részről pedig annyi bizonyos, hogy a teher, melly a nemzetőrség ezen mobilisatiójával a kincstárra háramlík csak alig hogy megbírható.

És ha most már egy hónap múlva azon nemzetőrségi zászlóaljok, mellyek egy hónapon át a mennyire annyira legalább is a tábori zajjal ismerkedének meg, s ellenséget látva az előtt állani megtanultak, haza bocsátatnak, s helyettük ismét újak, következőleg teljesen gyakorlatlanok szállítatnak: lehet-e reményünk ahhoz, hogy a legnagyobb részben fegyverforgatáshoz szokott, harcz véseiben megedzett ellenséggel szemközt nemzetőreink diadalt víhassanak ki nemzetünknek? — Felette aggódok, hogy azon ropant költség mellett, mellyet a nemzetőrségi zászlóaljok ezen változkodása megkíván, a drága hon megvédve nem leend.

És ezért miután aggodalmamat, melly nehéz süllyal nehézkedik reám elmondottam, kérem... legyen szíves javaslatomat figyelembe venni, mellyet e tekintetben célra vezetőnek hiszek.

Szerte e hazában még tetemes katonaság van, — Budapesten is van — nem volna-e célszerűbb ezt mindannyit a táborba parancsolni, — ellenben a hon belsejében mindazon szolgálatokat, mellyeket a rendes katonaság végezett a nemzetőrökkel teljesíteni, olly formán, hogy ha valamelly helynek nemzetőrsége a helyi szolgálatra nem elegendő, oda rendeltetnék máshonnan is az e végett mobilisálandó nemzetőrség, melly ezen szolgálatában aztán hónapról hónapra fel is váltatnék mások által, ellenség elibe azomban a nemzetőrségből csak azok küldetnének, kik nem egy hónapra, hanem a mennyi időre szükség van, arra önként vállalkoznának, magában értetvén, hogy a már táborban levő nemzetőrök a harcz teréről semmi esetben sem vonassanak el.”

Kossuthnak ez a nagyfontosságú levele a mobilizáció rendszerének tömör és pontos kritikáját adja és egyben világosan kijelöli a tennivalókat: egyrészt, hogy a katonaságot le kell vinni a táborba és a helyi őrszolgálat ellátását a nemzetőrségre kell bízni, másrészt, hogy a

⁶⁰ Baldacci ezredesnek küldött példány: ONöHt eln. ir. 1848. (224. rakt. sz.); Mészáros hadügyminiszter példánya: HM/b 1848:4002. Közli: KÖM XII. 582—583. pp.

harctérre csak huzamosabb időre önként jelentkezőket kell kiindítani. Kossuth mindkét javaslatát rövidesen valóra vált és különösen a másodiknak igen nagy a jelentősége a nemzetőrség intézménye továbbfejlesztésének szempontjából.

Baldacci ezredes, a Nemzetőrségi Haditanács elnöke július 22-én kelt válaszában — leszögezve, hogy ő a kötelező mobilizáció gondolatának sohasem volt híve — teljesen egyetértett Kossuth javaslatával.⁶¹ Szerinte is mindenekelőtt a sorkatonaságnak még az egyes helyőrségekben tartózkodó egységeit kell a Délvidékre küldeni és az őrszolgálatot teljes egészében a nemzetőrségre bízni. Baldacci véleményét — Kossuth levelének másolatával — még aznap eljuttatta a miniszterelnökhöz és a hadügyminiszterhez is. (Előbbi a minisztertanács határozata értelmében legfelső fokon intézkedett a nemzetőrség minden ügyében; utóbbihoz tartozott a honvédelmi célokra kimozdított nemzetőrség feletti rendelkezés.) A Mészáros Lázárnak küldött levélben Baldacci többek között a következőket írta: „... a nemzetőrség mobilizációja... semmi kedvező eredményt nem ígér, és tekintve a fegyelem nélkül, részben fegyvertelen s a katonai engedelmességet meg nem szokott tömegeket, csak fegyverbecsülésünket kockáztatandja, és ellenségeinknek jelen... gyengeségünket felfedezendő.”⁶² Ezért a sorkatonaság leérkezése után — folytatja — „a táborban levő nemzetőrök... a felfegyverzett s önként hátramaradni óhajtók kivételével ismét haza bocsájtandók lennének”.

Az önkéntes mobilizáció bevezetésének gondolata az adott viszonyok közt az egyetlen lehetőség volt. Kossuth javaslata nyitott kapukat döntött. Ezért Mészáros Lázár már július 25-én (egyetértésben a miniszterelnökkel) rendeletet bocsátott ki a hatóságokhoz a nemzetőrségi mobilizáció rendszerének megváltoztatásáról.⁶³ A rendelet bevezetése leszögezi, hogy az utóbbi időben kiindított nemzetőrség szervezésénél nem jártak el helyesen, mert öregeket, betegeket, „gazdasági, családi gondokkal túlterhelt” egyéneket (értsd: kvalifikáció nélküli nincsteleneket) is táborba szállni kényszerítettek. Ezekről hasznos szolgálatot várni nem lehetett, többségüket idő előtt haza kellett küldeni. Ezért a törvényhatóságok a továbbiakban nemzetőrségük kiindítása előtt jelentsék a hadügyminisztériumnak összeírott nemzetőrségük számát, kiképzésük fokát és fegyverzetük állapotát, valamint azt, hogy hány embert tudnának önkéntes jelentkezőkből hosszabb időre kiindítani. Ezen jelentés után majd a minisztériumból kapják az indulási parancsot, hogy hova, mikor és milyen létszámmal induljanak.

Mészáros Lázárnak ezzel a rendelkezésével a nemzetőrség kötelező mobilizációja 5—6 heti funkcionálás után *elvileg* megszűnt. Most már csak az okozott gondot, hogy az önkéntesek nyilván néhány hétre telhető kiállításáig a táborban fogyatékoságaik ellenére nélkülözhetetlen, főleg előőrségi és tartalék-szolgálatot ellátó nemzetőröket hogyan

⁶¹ ONÖHt eln. ir. 1848. (224. rakt. sz.), közli: KÖM XII. 583. p.

⁶² ONÖHt eln. ir. 1848. (224. rakt. sz.)

⁶³ Közöny 1848 júl. 27. (48).

lehetne visszatartani a most már hosszabb szolgálati időt vállaló önkéntesek megérkeztéig. Kossuth említett levele — mint láttuk — magától értetődőnek tartotta, hogy a már táborban levő nemzetőrök ott maradjanak — csak azt nem mondotta, hogy meddig. Mészáros Lázár megfogadva Kossuth tanácsát, július 27-én azt javasolta a miniszterelnöknek, hogy a már táborban levő nemzetőrök a harc bevégeztéig maradjanak ott.⁶⁴ (A hadjárat bevégeztét a hadügyminisztérium ekkor igen közelinek tekintette, úgy véelve, hogy erős koncentrált támadással a szerb felkelésnek azonnal végét lehet vetni.⁶⁵) Batthyány miniszterelnök ezzel nem értett egyet, hanem ragaszkodott a már említett július 4-i rendelet⁶⁶ végrehajtásához és azt tanácsolta, hogy a megyéket figyelmeztessék, hogy igyekezzenek nemzetőreiket 2—3 hónapra kiállítani. Ezzel kapcsolatban a Közlönyben augusztus 1-i dátummal rendeletet tett közzé, amelynek értelmében a hatóságoknak ezentúl legalább 10 hétre kellett kiindítaniok nemzetőrségüket.⁶⁷

Mészáros Lázár egyébként mindent megtett annak érdekében, hogy a Délvidéken levő nemzetőrséget még egy ideig a táborban tartsa. Tiltakozott a Pest megyei és hajdúkerületi nemzetőrség leváltása ellen,⁶⁸ a Békés megyeiek második váltásának szolgálati idejét pedig kétszeresére (6 hétre) igyekezett emelni.⁶⁹ A megyék azonban nem egyeztek ebbe bele, inkább vállalták, hogy a nemzetőrség kötelező mobilizációjának *gyakorlati* megszüntéig: az önkéntesek kiindításáig még egy újabb váltást küldenek a táborba. Ezekben a napokban a miniszterelnök és a hadügyminiszter már erőfeszítéseket tett arra is, hogy sietesse az önkéntesek kiállítását. Ezt tanácsolták Tolna megyének és Csongrádnak is; előbbinek Mészáros Lázár „az egész harcviselés idejére” ajánlotta az önkéntesek kiállítását, hogy „a megyére háramlott homályt” szétoszlassák.⁷⁰ Utóbbinak Batthyány kikötötte, hogy tíz hétnél rövidebb időre nem állhatnak ki.⁷¹

Ezekben a napokban a nemzetőrség mobilizációjának egy más irányú korlátozása is bekövetkezett. Mikor a hadügyminisztérium hírtét vette, hogy Hont megye 6000 főnyi nemzetőrhadat szándékozik a július 13-i rendelet következtében táborba szállítani,⁷² egy, a sajtóban is megjelent közleményben⁷³ figyelmeztette Hont, Nógrád és Gömör megyéket, hogy 1200—1200, illetve az utóbbiból 2200 jól felfegyverzett és gyakorlott, erős, egészséges ember kiállítása elegendő lesz. Ez a rendelkezés szellemében teljesen egybevág a fentebb ismertetett július 25-i, az egész országra vonatkozó hadügyminiszteri rendelettel. Rövidesen

⁶⁴ HNI ir. ikt. kve 1848:710.

⁶⁵ HM/k 1848:1702.; *Thim* id. mű II. 545. p.

⁶⁶ Ld. 38. sz. jegyzet.

⁶⁷ Közlöny 1848 aug. 3. (55.)

⁶⁸ Pest m.: *Bpi* 2. sz. *Áll. Lt.* Pest m. lt. közgy. ir. 1848:5181.; Hajdú kerület HM/k 1848:1702.

⁶⁹ *Oldh István* id. mű I. 250—251. pp.

⁷⁰ *Szekszárdi Áll. Lt.* Tolna m. lt. Gyűlésbeli ir. 1848:680/2314.

⁷¹ HM 1848:4923.

⁷² ONÖHt 1848:2175.

⁷³ Közlöny 1848 júl. 28. (49.) Közli: *Pap D.* id. mű I. 335. p.

kiderült azonban, hogy itt más indítékok is szerepet játszottak. Augusztus 5-én ugyanis a miniszterelnök utasította a hadügyminisztert és a belügyminisztert, hogy az északi megyék és városok nemzetőrségének a délvideki táborba történő kiindítását tiltsák meg.⁷⁴ Mészáros Lázár augusztus 7-én már rendelkezett is, hogy a felső megyék gondoskodjanak nemzetőrségük kiképzéséről, legyenek készenlétben, de tekintettel a galíciai mozgalmakra, az onnan várható beütés veszélyére, szüntessék be a nemzetőrség kiindítását, mert „az ország felső részeiről nemzetőrség további leszállítása az alföldi táborokba, a legkárosabb következményeket szülhetné”...⁷⁵

A hadügyminiszter július 25-i rendelete kimondotta ugyan az önkéntes mobilizáció elvét, de nem tartalmazott konkrét utasításokat a jelentkező önkéntesek megszervezésére. A Délvidékre induló Mészáros Lázár július 27-én kérte is a miniszterelnököt, hogy visszaérkeztéig — amíg Bechtold altábornaggyal, a dél-magyarországi mozgó hadtest főparancsnokával meg nem beszélte a nemzetőrség mobilizációjának megszüntetésével előálló problémákat — az ezzel kapcsolatos rendelkezéseket ne hozzák nyilvánosságra.⁷⁶ Bár Batthyány miniszterelnök ebbe beleegyezett, augusztus 13-án a helyzet súlyosságára való tekintettel rendeletet bocsátott ki, amely részletes utasításokat adott a hatóságoknak az önkéntes nemzetőrök kiállítására, felszerelésére és kiképzésére.⁷⁷ A rendelet bevezetése megegyezik a hadügyminiszter említett rendelkezésével és leszögezi a minisztérium elhatározását, hogy a jövőben nem fogja a nemzetőrséget „minden egyéni kivétel nélkül” kimozdítani. Mivel az ország nehéz helyzetében a lehető legrövidebb idő alatt nagy hadsereget szükségles létrehozni, ezért rendeli, hogy a hatóságok „egy nemzetőrökből álló hadi erőt teremtsenek, mely önkénytelen ajánlkozó, erős, egészséges egyénekből legyen alkotva, kik kötelezvék mindaddig, míg a harcz tart, vagy a haza szolgálatjokat igényelni fogja, a kormány rendelete alá helyezni magokat”. A jelentkezőket össze kell gyűjteni, századokba szervezni, a legjobb fegyverekkel felszerelni és kiképezni, létszámukat és azon személyt, „kinek vezérlete alatt leginkább szeret szolgálni a nép” jelentsék, a Nemzetőrségi Haditanácsnak, hogy azt parancsnoknak kinevezhessék. A rendelet a továbbiakban leszögezi, hogy az önkéntesek tisztjei és a legénység a *honvédséggel egyenlő* fizetést kapnak és szolgálati idejük alatt reájuk is a honvédségi fegyelmi szabályok vonatkoznak. Befejezésül közli, hogy minden egyéb, a nemzetőrség kiindítására vonatkozó korábbi rendeletek hatályukat veszítik, kivéve a már kimozdított vagy a hadügyminiszter rendeletére még azon hónapban kiindítandó nemzetőrségre vonatkozóakat,

⁷⁴ Min. eln. E. 1848:473.

⁷⁵ A rendelet fogalmazványa a hadügyminisztérium levéltárában nem ismert. A Közlöny sem közölte. Ismert példánya: O. Lt. Abszolutizmuskori levéltárak. Vármegyék és városok felterjesztett iratai. Nógrád m.

⁷⁶ HNI ir. ikt. kve 1848:755.; HM ált. ir. ikt. kve 1848:4702.

⁷⁷ HNI 1848:782.; Közlöny 1848. aug. 13. (66.); Pap D. id. mű I. 369—370, pp. — A rendelet értékelését ld. Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Bp. 1953. 71—72. pp.

mert ezek az alakulatok biztosítják a hadi szolgálat folytonosságát az önkéntesek táborba szállításáig.

A miniszterelnök augusztus 13-i rendelete véglegesítette a nemzetőrség régi rendszerű mobilizációjának felszámolását és részletes utasításokkal szolgált az *önkéntes mobilizáció* megszervezésére. A rendelet érdekessége az, hogy az önkéntesállítás meghirdetésével tulajdonképpen folytatja azt a toborzást, amelyet az első tíz honvédszázalój létszámának betöltése után lényegében abbahagytak (vagy legalábbis elhanyagoltak). Bár a szervezeti keretek nem azonosak és itt nincs szó a honvédségnél kötelező három évi szolgálati időről, gyakorlatilag ezek az alakulatok mind létrejöttüket, mind rendeltetésüket illetően nem állottak távol az ekkorra már némi hírnévre szert tett honvédszázalajaktól. Nem járhatunk messze a valóságtól, ha feltételezzük, hogy Batthyány miniszterelnöknek kifejezetten az volt a célja, hogy addig is, míg az országgyűlés nem dönt a haderő kérdésében, — és függetlenül is ettől az országgyűléstől — a június—júliusi honvédtoborzás jó tapasztalatát felhasználva próbáljon a honvéd zászalajokhoz hasonló lelkes és magas harcértékű alakulatokat létrehozni. Ezt a feltételezést megerősíteni látszik az is, hogy a rendelet hangsúlyozza, hogy nemcsak a honvédségi fegyelmi szabályok vonatkoznak rájuk (ez t. i. elvben vonatkozott minden mobilizált nemzetőri alakulatra), hanem azt is, hogy az önkéntesek a honvéd tisztekkel, illetve legénységgel egyenlő fizetést húznak. Az erősen hangsúlyozott párhuzam a honvédséggel, kétségtelenül az érdeklődés, a rokonszenv és a bizalom felkeltését célozta és majd látni fogjuk, hogy ugyanazonz rétegeknél talált visszhangra, amelyek az első honvédszázalój zömét alkották. A szabadságharc honvédseregének megteremtéséért folytatott erőfeszítések láncolatába állítva az említett augusztus 13-i rendeletet, meg kell állapítanunk, hogy az összekötő kapcsolatot jelent a nyári *önkéntes* honvéd toborzás és az őszi *kötelező* honvéd újoncoszás között. (Utóbbi annyiban kötelező, hogy meghatározott létszám — 127 lakos után 2 újonc — sorshúzás vagy toborzás útján történő kiállítására kötelezte a hatóságokat.) A gyakorlatban számos helyen egybeolvadt az önkéntesek toborzása az őszi honvéd újoncoszással, nem szólva egyéb, az önkéntes nemzetőri alakulatok és a honvédség között később kialakult (az alábbiakban tárgyalandó) kapcsolatáról.

A fenti nagyjelentőségű rendelet után két nappal, augusztus 15-én Batthyány miniszterelnök külön rendelkezést bocsátott ki a „Duna és Dráva közti” törvényhatóságokhoz az önkéntes nemzetőrség megszervezésének ügyében.⁷⁸ Ebben arra figyelmezteti a miniszterelnök a dunántúli megyéket, hogy Jellacsics-csal folytatott tárgyalások alapján a kormány csapatai egy részét elvonta a Drávától és a Délvidékre szállította. Most Jellacsics — adott szava ellenére — Varasd körül tetemes haderőt von össze, ennek következtében — állapítja meg Batthyány — „minden perczben hazánk határainak tetteles megtámadásától kell tar-

⁷⁸ Közlöny 1848. aug. 17. (69.); Pap D. id. mű I. 371—372. pp.

tanunk". Ezért sürgősen, minél nagyobb számban állítsák ki a kiindulásra önkéntesen ajánlkozó nemzetőreiket, azokat legjobb fegyvereikkel ellátva gyűjtsék össze és létszámukat sürgöny útján jelentsek, hogy ezeket a csapatokat mihamarább, a napokban a Dunántúlra kinevezendő hadvezér parancsnoksága alá helyezzék. A rendelet érdekessége, hogy a hatóságokat arra is figyelmezteti, hogy az otthonmaradó nemzetőrséget is gyakorlatoztassák és tartsák készen, hogy egyetlen felszólításra *általános népfelkelést* indítva verhessék vissza az országba berontó horvátokat.

Az augusztus 15-i rendelkezés már sejtette a kormány várható intézkedéseit az önkéntes nemzetőrség tovább szervezésével kapcsolatban azzal, hogy említést tett egy, a napokban kinevezendő, a *dunántúli kerületben* rendelkezési joggal felruházott parancsnok kinevezéséről. A kiegészítő rendelkezésekre azonban csak két héttel később, az országgyűlés viharos tüdőjén vitája után, Mészáros Lázár hadügyminiszternek a déli táborba történt második leutazása napján került sor. Augusztus 27-én Batthyány miniszterelnök az önkéntes nemzetőrségről a rendeletek egész sorával intézkedett. Az adott pillanatban, amikor az újoncozási törvényt a király még nem szentesítette, — és várható volt, hogy nem is fogja szentesíteni! — a kormánynak az önkéntes nemzetőrségi alakulatok szervezése nyújtott egyedül lehetőséget arra, hogy a rendelkezése alatt álló megbízható csapatok számát szaporítsa. Egészen szeptember 19-ig — amikor Batthyány királyi jóváhagyás nélkül elrendelte a törvényben meghatározott számú honvédújoncok haladéktalan kiállítását — a közvélemény is így tekintett az ekkor szervezett önkéntes nemzetőrségre.⁷⁹

Az augusztus 27-én kiadott intézkedések sorában a legfontosabb az az általános rendelkezés, amelyben a miniszterelnök utasította a törvényhatóságokat, hogy az augusztus 13-án kelt rendelet értelmében toborzott önkénteseket haladéktalanul szállítsák táborba a kinevezett őrnagyok parancsnoksága alá.⁸⁰ A dunáninnyi (dunamelléki) kerületből *Vácra*, Ivánka Imre őrnagy, a dunántúli kerületből *Pápára*, Kosztolányi Móríc őrnagy, a tiszáninnyi (tiszamelléki) kerületből *Szolnokra*, Görgey Artúr őrnagy és a tiszántúli kerületből *Aradra*, Máriássy János őrnagy parancsnoksága alá kellett az önkénteseket küldeniök. (A kerületek szervezése az akkori közigazgatási kerületi beosztás figyelembevételével történt.) A rendelet még azt is közölte, hogy a kijelölt vezérek szeptember 3-ra foglalják el állomáshelyeiket a kitérő gyülekezési pontokon, ahová addig a hatóságok előzetes jelentést kötelesek küldeni önkénteseik számáról, fegyverzetéről és táborba indításuk időpontjáról. Jelen rendeletéről egyidejűleg értesítve, a miniszterelnök még ugyanaz nap utasította a hadügyminisztériumot, hogy Ivánka, Kosztolányi,

⁷⁹ Ld. pl. Karsa Elek 1848. aug. 27-én kelt levelét: *Karsa Ferenc* (közl.): Karsa Elek zempléni önkéntes nemzetőr levelei a feldunai táborból és a táborozást megelőző eseményekről. *Adalékok Zemplén vármegye történetéből*. 1905. 131. p., továbbá a kortárs *Gelich Richárd* könyvét: Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. Bp. (1882) I. 177. p.

⁸⁰ ONÖHt 1848:3058.; Közlöny 1848. aug. 29. (81.).

Görgey és Máriássy honvédőrnagyoknak, külön-külön mindegyiknek szolgáltatson ki három ágyút és egy tarackot, továbbá 500 db „kupa-kos löfegyvert”, 1000 darab hadi kaszát és 1000 pár fehér ruhát.⁸¹ Egyidejűleg kelt az értesítés a Nemzetőrségi Haditanácsnak is, amelyben Batthyány Baldacci ezredest, a haditanács elnökét arra utasította, hogy a honvédszázadosokból kinevezett őrnagy és kerületi parancsnokok helyét zászlóaljkaiknál töltsé be.⁸² Egyben közölte azt is, hogy minden kerületi „seregosztály” mellett külön tüzérséget szervezzenek, amelynek betanítására minden őrnagy mellé a honvédtüzérségtől egy altisztet és három ügyes tüzért rendeljen. Az ugyancsak augusztus 27-én kelt rendeletében a miniszterelnök a továbbiakban egyrészt a pénzügyminisztert utasította a kerületi parancsnokok számára 20—20 000 pengő forint utalványozására, másrészt a belügyminisztert kérte fel, hogy a hatóságokat az alakuló seregcsoportok segítségére és támogatására utasítsa.⁸³ Batthyány még ezen a napon értesítette Vác, Pápa, Szolnok és Arad városokat, valamint az érintett megyéket, hogy „stratégikailag alkalmas fekvése” miatt a kerületi önkéntes nemzetőrök ott vonulnak táborba, akiknek elhelyezéséről és élelmezéséről a seregvézerekkel vállaltva gondoskodjanak.⁸⁴ Egyidejűleg a miniszterelnök külön körlevélben utasította a hatóságokat, hogy az önkéntesek 8 pengő-krajcáros napidíját (amit eredetileg a honvédek számára állapítottak meg) ne fizessék felül, illetve a megállapított pótlékot ne adják most kezükbe, hanem visszaterésük után egy összegben utalják ki azt, mert a különbözőz javadalmazás elégedetlenségét szülne „mi már is magában hordaná a felbomlás csiráját”.⁸⁵

Az önkéntes nemzetőrség szervezésére irányuló intézkedések sorát a négy őrnagynak adott részletes utasítás zárja le, amely szintén ezekben a napokban készült (egyidejűleg a négy őrnagy kinevezésével), de csak szeptember 7-én adta azt ki a miniszterelnököt bécsi útja idején helyettesítő Szemere Bertalan belügyminiszter.⁸⁶ Ez az utasítás a fentebb érintett rendeletek összegezésén kívül részletes rendelkezéseket tartalmaz az önkéntesek felruházására, felszerelésére és kiképzésére vonatkozóan. Ebből kitűnik, hogy a négy kerületbe szervezett önkéntes nemzetőrségnek sem volt egyenruhája (mint általában az egész nemzetőrségnek), hanem csak polgári ruhájukban teljesítettek szolgálatot. (Egyedül a szegény sorsúak tarthatnak igényt egy váltás állami fehérneműre.) Az egyöntetűség biztosítása érdekében az őrnagyok arra kaptak utasítást, hogy minden embert lássanak el „egy főveggel, melynek elejére nemzeti színű rózsza és egy fehér toll legyen alkal-

⁸¹ ONÖHt 1848:3056.

⁸² ONÖHt 1848:3052.

⁸³ ONÖHt 1848:3054. A pénzügyminisztérium aug. 28-án kelt intézkedését ld. ONÖHt 1848:3228. Közli: KÖM XII. 812—813. pp.

⁸⁴ ONÖHt 1848:3057.

⁸⁵ ONÖHt 1848:3055.; Közlöny 1848 aug. 29. (81.)

⁸⁶ ONÖHt 1848:3465.; HM 1848:6001. Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1956. 3—4. sz. 350—352. pp.

mazva.”⁸⁷ Az említett rendelkezés a tüzérség, a szállítható kisebb hidak és az esetleges lovasság megszervezésére is tartalmaz utasítást. A rendelkezés végül az önkénteseknek három hét kiképzési időt ír elő: egy hét a század, egy a zászlóalj-kiképzésre és céllövésre, a harmadik hét egy-két nagyobb hadgyakorlatra és az előírsszolgálat elszámoltatására szolgált. A tervszerűség szerint az önkénteseknek szeptember végére készen kellett állniuk a kiindulásra. A minisztérium — amely ezeket az alakulatokat a fentebb tárgyalt augusztus 15-i rendelet szellemében Jellacsics támadása elleni védekezésül állította ki — jól számolt, amikor szeptember végére kívánta ezeket az új alakulatokat az összecsapásra felkészíteni.

Jellasich szeptember 11-i támadása után sor került az önkéntesek központi gyülekezőhelyének kijelölésére. Batthyány másodszori miniszterelnöki kinevezését követő napon, szeptember 13-án — az esetleges visszavonulásra adott tanácsokkal egyidejűleg — közölte Csányi László kormánybiztossal, hogy a kormány Veszprém táján 10 000 főnyi önkéntes nemzetőrséget kíván összevonni.⁸⁸ Még ezen a napon kelt a miniszterelnök értesítése Pest megyéhez, amelyben Ivánka szeptember 14-én, Görgey szeptember 16-án Pestről és Máriássy alakulatának szeptember 15-én Szegedről a Veszprém vidéki táborba való kiindulását jelzi.⁸⁹ Mindez világosan mutatja, hogy Batthyány az egész önkéntes nemzetőrséget Jellasich ellen akarta felhasználni. (Kosztolányi önkénteseit is, csak azoknak ütendjét nem kellett Pest megyével közölnie, mert Veszprémbe vonulva a megyének nem kellett ellátásukról gondoskodnia.) A későbbiekben ezek a tervek módosultak, részben mert Görgey nem vonult Veszprém alá (Csepel szigetét biztosította), részben mert Máriássy Arad vára szemmel tartására gyülekező helyén maradt. Így érthető, hogy szeptember 29-éig, a pákozdi csatáig nem gyűlt össze 10 000 önkéntes a székesfehérvári táborban.

Az önkéntes nemzetőrség kiállításáról szóló rendelet országosan nagy megnyugvást keltett. Ugyanakkor — mint az várható is volt — bizonyos megtorpanást jelentett a nemzetőrség mobilizációjában. Egyes megyék kiindított nemzetőrei (lásuk az előzőekben pl. Hont és Bihar megyék esetében) a rendelet vételekor visszafordultak, holott a táborban átmenetileg még szükség lett volna rájuk. Másoknak gondoskodniuk kellett a táborban levők leváltásáról, amit sok esetben nem lehetett önkéntes úton megoldani és a váltás szervezése késleltette az önkéntesek toborzását. (Pl. Esztergomnak a komáromi várban szolgálatot teljesítő zászlóalját kellett leváltania.)⁹⁰ Egyes megyék pedig önkénteseik kiállításakor gyakran a minisztérium által megállapított legrövidebb időt, a tíz hetet szabták meg. (Pl. a Bihar megyei önkéntesek egy részének

⁸⁷ V. ö. *Ivánka Imre*: Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 június végétől október végéig. Bp. 1881. 14. p.

⁸⁸ Min. eln. E. 1848:601.

⁸⁹ Bpi 2. sz. *All. Lt.* Pest. m. alisp. ir. 1848:1330.

⁹⁰ ONÖHt 1848:2889., 3924.

esetében.)⁹¹ Általában a szolgálati idő ismét nagy gondot jelentett, mivel — bár nagyobb időközökkel — megmaradt a régi probléma: hogy a begyakorolt alakulatok 3—6 hónap után otthagyják a szolgálatot és hazavonulnak. Mert amíg Tolna, Bihar és Békés megye önkéntesei a háború végéig vállalták a szolgálatot, Veszprém megye pedig 1849 novemberéig állította ki önkénteseit és még Győr megye is 6 hónapra szabta a szolgálat idejét — addig Liptó megye például 3 hónapra, Borsod és Ung megyék pedig már csak 10 hétre indították a táborba önkénteseiket.⁹²

A toborzás megindítását sok esetben az is késleltette, hogy a megyék nem tudták, hogy hány önkéntes kiállítását várja tőlük a kormány. Ismeretes, hogy a hadügyminiszter még július végén Tolna megyének 1—2000, Hont, Nógrád és Gömör megyének 1200—2200 főnyi önkéntes kiállítását javasolta.⁹³ A rendeletek most azonban egyetlen esetben sem határozták meg a kiállítandó önkéntesek számát és semmi utalást sem tartalmaztak erre vonatkozóan. Somogy megye ezért augusztus 19-én kérdésel fordult a Nemzetőrségi Haditanácshoz, adjon felvilágosítást, hogy mennyi önkéntest állítsanak ki. Kiss Károly kapitány, a haditanács politikai osztályának vezetője augusztus 28-án kelt válaszában leszögezte, hogy ezt azért nem határozták meg, mivel az kizárólag a toborzás eredményétől függ.⁹⁴ „Egyébiránt is — folytatja Kiss kapitány — tudhatja azt a Megyei Választmány, hogy a honvédelmére magukat eltekintett nemzetőröknek nem tömérdek számában, hanem hadra termettségében, harczias kiképzettségében, lehetősen gyakorlottságában és lelkesedésében lehet csak azon erőt helyhezni, mely a jelen körülményekben a hont a veszélytől megmentheti.”

Az önkéntesek toborzásának késlekedésén kívül hátráltató tényező volt a gyülekezés lassúsága is. Ennek gyakorta a felszerelés vagy fegyverzet hiánya volt az oka, de gyakran más körülmények is szerepet játszottak. Így pl. a hevesi önkéntesek — mivel a kerületi szervezés meghirdetése előtt indultak ki — a délvidéki táborba kerültek.⁹⁵ Bács megyét pedig, tekintettel földrajzi helyzetére, felmentették az önkéntesek kiállításának kötelezettsége alól, amelynek engedélyezését Torontál megye is kérte.⁹⁶ Szatmár és Máramaros megyék kiállított önkéntesei pedig a nemzetiségi mozgalmak várható kirobbanása miatt a minisztérium engedélyével otthon maradtak.⁹⁷ A kerületi önkéntes nemzetőrségi táborok létszáma növekedésének rovására mentek az olyan esetek is, mint amelyet Csongrád megyéből ismerünk, hogy ott a minisztérium tudtával Krassó megye toborzott a maga határai védelmére

⁹¹ ONöHt 1848:3420.

⁹² Tolna: *Szekszárdi All. Lt.* Tolna m. lt. Közgy. jkv. 1848:2341., 2349.; Bihar: ONöHt 1848:3420.; Békés: *Oláh István* id. mű I. 269. p.; Veszprém: ONöHt 1848:3201.; Győr: ONöHt 1848:3965.; Liptó: ONöHt 1848:3812.; Borsod: ONöHt 1848:3415.; Ung: ONöHt 1848:3524.

⁹³ Ld. 70. és 73. sz. jegyzetet.

⁹⁴ ONöHt 1848:2960.

⁹⁵ ONöHt 1848:2887.

⁹⁶ Bács: ONöHt 1848:3740.; Torontál: ONöHt 1848:4295.

⁹⁷ Szatmár ONöHt 1848:3468., 3974.; Máramaros: ONöHt 1848:4012.

500 önkéntest.⁹⁸ Így érthető, hogy bár a megyék lelkesen jelentették a minisztériumnak határozataikat az önkéntes toborzás megindításáról, közölték a kiállítani tervezett létszámot, esetleg a már beállottak számát is — a váci, pápai, szolnoki és aradi tábor csak igen lassan növekedett.

Ezek közül a táborok közül a legfontosabb volt Ivánka őrnagy Vácon gyülekező, tehát a fővároshoz legközelebb levő tábor. Batthyány miniszterelnök, majd távollétében helyettese, Szemere Bertalan ennek szervezésére és ellátására fordította a legtöbb gondot. Még augusztus 27-én kinevezték Ivánka segédtsíztjtét és az alája rendelt utászok parancsnokát.⁹⁹ Ivánka is gyorsan hozzálátott a szervezéshez, és augusztus 28-án már kibocsátotta első körlevelét az érdekelt hatóságokhoz. Szeptember 5-én pedig jelentette a minisztériumnak, hogy serege rövidesen eléri a 6000 (??!) főt, ezért táborába élelmezési biztosok kinevezését kérte, amire szeptember 9-én Szemere Bertalan utasította is Pest, Nógrád, Esztergom és Komárom megyéket.¹⁰⁰ Ivánka ugyancsak szeptember 5-én kelt, a belügyminiszterhez küldött levelében arra kért felhatalmazást, hogy a váci katonai nevelőintézet tanáraiból és végzős diákjaiból nevezhessen ki seregéhez tiszteket, mert az önkéntesek között kevés a művelt vagy katonaviselt ember, ami a kiképzést nagyon megnehezíti.¹⁰¹ Ivánka táborának ellátását Kossuth is figyelemmel kísérte és szeptember 6-án a hadügyminisztert is helyettesítő Szemere Bertalannal sürgette, hogy a három ágyút és egy tarackot, továbbá a már kiutalt 30 000 töltést másnap délig feltétlenül küldjék el a váci táborba és ezenkívül adjanak még Ivánkának az előző nap érkezett fegyverekből újabb 500 darabot.¹⁰² Másnap Kossuth ismételten sürgette a fenti fegyverek azonnali elküldését.¹⁰³ A váci tábor önkénteseinek száma szeptember 9-re Ivánkának a miniszterelnökhöz küldött jelentése szerint elérte a tíz századot,¹⁰⁴ amelyből szeptember 13-án a miniszterelnök négy századot a Komárom várából Pozsonyba helyezett Ceccopieri ezred négy századának pótlására rendelt.¹⁰⁵

Ivánka serege ezekben a napokban átmenetileg Pesten tartózkodott, ahol az Újépületben szállásoltak,¹⁰⁶ majd szeptember 14-én kiindították őket a veszprémi táborba. Végül is szeptember 18-án Lovasberényben állapodott meg 4400 főnyi seregével. Ekkor kelt levelében fegyvert, lőszert, köpenyeket és nadrágokat sürget ellátatlan önkénteseinek.¹⁰⁷ Másnap Fehérvárról kelt jelentésében közölte, hogy seregében „a legjobb szellem és fegyelem uralkodik” és a betegeteket leszámítva 3500—

⁹⁸ HM 1848:6429.

⁹⁹ ONÖHt 1848:3051., 3053.

¹⁰⁰ ONÖHt 1848:3479.

¹⁰¹ HM 1848:6145.; 6509.

¹⁰² KÖM XII. 890—891. pp.

¹⁰³ KÖM XII. 897—898. pp.

¹⁰⁴ ONÖHt 1848:3590.

¹⁰⁵ ONÖHt 1848:3596.

¹⁰⁶ *Ivánka* id. mű 15. p.

¹⁰⁷ ONÖHt 1848:3958.

4000 embert tud szükség esetén csatasorba állítani.¹⁰⁸ Ezekből a jelentésekből arról is értesülünk, hogy Ivánka a rendelkezésére bocsátott fél úteget (négy ágyú) is ellátta legénységgel, megfelelő fogatokkal és hajtókkal. Ugyanakkor ismételten lőszert, pénzt és ruhaneműeket sürget a minisztériumtól. Az a tény, hogy a ruházat a Dunán inneni önkéntes nemzetőrségnél olyan nagy problémát jelentett, hogy „szenvedő sereg” nevében a harmadik napon, szeptember 20-án is a köponyvegeket kellett sürgetnie,¹⁰⁹ mutatja, hogy Ivánka önkénteseinek zömét a legszegényebb néposztály fia alkothatták.

A másik fontos kerületi tábor, amelynek alakulatai részt vettek a pákozdi csatában, Pápán alakult, Kosztolányi Móric őrnagy parancsnoksága alatt. Ez a tábor sokkal lassabban gyülekezett és Kosztolányi szeptember 6-án azt jelentette a miniszterelnöknek, hogy rendeltetési helyére érkezve, ott „sem nemzetőröket, sem a törvényhatóságoktól értesítést” nem talált.¹¹⁰ Serege csak lassan gyülekezett és a négy ágyút is csak szeptember 16-án küldte el neki a hadügyminisztérium.¹¹¹ Az ekkor már Veszprémben állomásozó „dunántúli mozgó önkéntes nemzetőr sereg” létszáma szeptember 20-án összesen két zászlóaljba osztott 1636 főből állott. (Veszprém megye 965, Komárom város 66, Győr város 105, Győr megye 227, Sopron megye 104, Moson megye 165 önkéntest küldött.)¹¹² Ez idő tájt csatlakozott Kosztolányi seregéhez az 1212 főnyi Tolna megyei önkéntes nemzetőri zászlóalj,¹¹³ amely még ekkor sem érte el a 3000 főt.

Az önkéntesek első próbája Jellacsics seregének megállítása volt. Szeptember 29-én, a pákozdi csatában az 1. és 7., valamint az ugyancsak ezekben a napokban (a pesti önkéntes „csatározászlóalj”-ból) szervezett 14. honvédszászlóalj és a serezedri alakulatok mellett Ivánka és Kosztolányi önkéntesei is részt vettek. Az igen vegyes összetételű seregben a honvédek és nemzetőrök nemcsak a harci szellemet és elszántságot, de a túlsúlyt is biztosították, mivel együttes létszámuk a közel 16 000 főnyi seregben elérte a 10 000 főt, ezen belül az önkéntesek száma meghaladta a 7000 főnyi létszámot. A csatában Ivánka seregéből az 1. és 2. pesti önkéntes nemzetőri zászlóalj, továbbá a nógrádi önkéntesek (a jobbszárnyon) és a borsodi zászlóalj (a centrumban) vettek részt. A Pápán gyülekezett dunántúli seregből csak a tolnai önkéntesek (a jobbszárnyon) és a kiegészített veszprémi önkéntes zászlóalj (tartalékban) részvételéről tudunk.¹¹⁴ Nem ismerjük pontosan a honti és a Kosztolányi parancsnoksága alatt visszamaradt

¹⁰⁸ ONÖHt 1848:4159.

¹⁰⁹ ONÖHt 1848:4189. Ld. még: Bpt 2. sz. Ál. Lt. Nógrád m. lt. Bizottn. ir. 1848:2050.

¹¹⁰ ONÖHt 1848:3592—93.

¹¹¹ ONÖHt 1848:3981., 4433.

¹¹² ONÖHt 1848:4140.

¹¹³ ONÖHt 1848:3803.

¹¹⁴ *Hadtörténelmi Intézet Levéltára. 1848—49-es iratok.* (A VII. hadtest hadműveleti naplója) — Kézli: Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához. Bp. 1955. II. 49. p.

dunántúli önkéntesek elhelyezését és szerepét a pákozdi csata időpontjában.

Áttekintve szeptember végéig a Tiszán inneni és túli önkéntes nemzetőrség szervezését is, arról igen keveset mondhatunk. Görgey Szolnokon állomásozó Tiszán inneni önkéntes nemzetőrei még lassabban gyülekeztek, mint Kosztolányi önkéntesei.¹¹⁵ Görgey, aki augusztus végén Ivánkával együtt dolgozott az önkéntes mobilizáció tervezetének elkészítésén, két nappal kinevezése után, augusztus 29-én már szintén körlevélben fordult a hatóságokhoz, hogy segítsék seregszervező munkájában.¹¹⁶ Ennek ellenére Görgey szeptember 15-én a következőket jelentette a miniszterelnöknek: ... „e pillanatban képtelen vagyok ellenség elébe indulni, azon egyszerű oknál fogva, mivel seregem még nincs”...¹¹⁷ A jelentés szerint addig csak Szeged városának 242 főnyi jól felszerelt és kiképzett önkéntese érkezett meg. Az 500 jászkun önkéntes nemzetőrt azokban a napokban várta; a 600 főnyi Heves megyei önkéntes csapatot pedig csak a hó végére. Kérte Batthyányt, hogy míg serege kellően fel nem készült arra, hogy ellenség elébe állhasson, ne kelljen kiindulnia. Rövidesen azonban Görgey alakulatát is elindították, majd szeptember 24-én — Jellacsics esetleges, a Dunán történő átkelésének, illetve Pest városának a Duna—Tisza közéről várható megtámadásának megakadályozására — mintegy 1000 főnyi alakulatával Csepel-sziget védelmére rendelték.¹¹⁸

A Máriássy János őrnagy parancsnoksága alatt Aradon gyülekező Tiszán túli önkéntes nemzetőrségről annyi ismeretes, hogy szeptember 23-áig csak a Békés megyei 387 önkéntes érkezett meg táborába.¹¹⁹ A Hajdú kerület 600, Debrecen 300 önkéntes érkezését jelezte a hó végére.¹²⁰

A Tiszán inneni és túli kerületekben tehát jóval lassabban haladt az önkéntesek kiállítása, mint a másik két kerületben. Ezt elsősorban az magyarázza, hogy a déli táborokban többségében ezeknek a megyéknek nemzetőrei teljesítettek szolgálatot, így először azok újabb (második vagy harmadik) leváltását kellett megszervezniök. Ezt a viszonylagos elmaradást azután később, Kossuth alföldi toborzó útja idején pótolták.¹²¹

1848 szeptember havának végéig az önkéntes nemzetőrség mobilizációja a fent ismertetett eredményeket érte el. Ezek a Pákozdnál kivívott győzelem ellenére sem voltak megnyugtatóak, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy az eredeti tervek szerint öt hét alatt minden kerületben 5—5000 főt terveztek kiállítani. Ez pedig a legeredményesebben dolgozó

¹¹⁵ Görgey Arthur: Eitem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években. Bp. 1911. I. 3—4. pp.

¹¹⁶ Ld. Herendi József id. mű 51. p.

¹¹⁷ ONÖHt 1848:4319.

¹¹⁸ Bpt 2. sz. All. Lt. Nógrád m. lt. Alisp. ir. 1848:1395.; Görgey id. mű I. 6—7. pp.; Steier Lajos: Görgey és Kossuth. Bp. 1924. 20., 56—57. pp.

¹¹⁹ ONÖHt 1848:3891., 4461.; Ld. Oláh István id. mű I. 277. p.

¹²⁰ Szabó István: Debrecen 1848—1849-ben. Debrecen, 1928. 19—20. pp.

¹²¹ Ld. erre: Barta István: Kossuth alföldi toborzó körútja 1848 őszen. Századok, 1952. 1. sz. és kiny.

Ivánkának is alig sikerült. Tekintetbe véve az országot fenyegető veszély növekedését, meg kell állapítanunk, hogy ezek az eredmények elmaradnak a június—júliusi honvédtoborzás eredményeitől, de azt is meg kell állapítanunk, hogy a lassú szervezés egyik oka éppen abban keresendő, hogy az első tíz honvédtoborzás kiállítását a toborzást gyakorlatilag berekesztették. Emellett az önkéntes nemzetőri toborzás sikerét nemcsak az időközben megindult őszi honvéd újoncozás, de a különféle (Hunyadi, Zrínyi, Bocskai) szabadcsapatok szervezése is gátolta. Mindez együttesen magyarázza az önkéntes mobilizáció viszonylagos sikereit, amelynek jelentőségét elsősorban nem számszerű eredményei adják, hanem az a változás, amelyet a nemzetőrség osztályösszetételében idézett elő.

Korábban említettük, hogy a nemzetőrség soraiban eredetileg csekély százalékban szerepeltek a törvényben előírt vagyoni kötelekkel nem rendelkező, jobbára önként jelentkezett személyek. Ezeknek többsége azonban az első mobilizáció idején visszalépett a nemzetőri szolgálattól, mivel az számukra, a már ismert okokból szinte megbírhatalan anyagi terhet, illetve károsodást jelentett volna. A kérdés az, hogy az adott veszélyes helyzetben hogyan reagált a meghirdetett toborzásra egyrészt az uralkodó osztály, másrészt a nemzetőrség soraiból kirekesztett nincstelenek rétege. Előbbiek folytatták-e elzárkózó, a nemzetőrségből a széles tömegeket kizáró politikájukat és hogy az utóbbiak vállalták-e önként az eddig általuk is visszautasított terheket? A kutatások során előkerült adatok világosan mutatják, hogy az uralkodó osztály az új helyzetben egyáltalán nem tiltakozott a „szegény nép” véraldozata ellen, — s hogy a „legszámosabb és legszegényebb” néposztály fiai: a zsellérek és béreslegények, szolgák és mesterlegények ekkor önként vállalták a veszélyben levő haza védelmét.

Igen érdekes jelenség az, hogy a megyék és városok a toborzás meghirdetését, az önkéntes mobilizáció bevezetését egyként úgy értelmezték, hogy a census megszűnt és — mint a honvédtoborzás idején — bármilyen vagyonú állapotú önként jelentkezőt felfogadhatnak. Ezt egyes megyék (pl. Győr, Békés) ki is mondták¹²² — de a többség ezt minden deklaráció nélkül is természetesnek tartotta. Tudomásunk szerint kizárólag csak Somogy megye ragaszkodott ahhoz, hogy az önkénteseket „egyedül nemzetőrökből” állítsák ki.¹²³ Ezenkívül még csak Kassa városánál tapasztalhattunk hasonló magatartást. A város tanácsa ugyanis közgyűlésben döntött az 51 önkéntese között található 21 vagyontalan jelentkező felfogadásáról.¹²⁴ Ezek azonban elszigetelt jelenségek. Az iratok és összeírások tanúsága szerint a törvényhatóságok döntő többsége egyáltalán nem volt ilyen válogatós, hanem megelégedett azzal, hogy ezeket az alakulatokat „önkéntesen ajánlkozó erős, egészséges egyénekből” szervezhette.

¹²² Győr: ONÖHt 1848:3421.; Békés: Oláh István id. mű I. 269. p.

¹²³ Kaposvári AU. Lt. Somogy m. lt. Bizottm. ir. 1848:1710.

¹²⁴ ONÖHt. 1848:3516.

Ivánka őrnagy már szeptember 5-én jelentette a miniszterelnöknek, hogy ... „a Pest megye részéről kiállított önkéntesek csak nem kivétel nélkül nem nemzetőrökből, de más toborzott ... egyénekből állanak” ...¹²⁵ Ugyanezt állapította meg Görgey Heves megye rosszul ruházott önkénteséről, akiket nem vett át — a tiltakozó megyének szeptember 21-én adott válasza szerint —, „mert ruhátlanok voltak és nem azért, mert nem nemzetőrök”.¹²⁶ (A rendelkezés ti. a helyhatóságok feladatává tette az önkéntesek felruházását.)

Az önkéntes nemzetőrök számszerű megoszlása az ismert összeírásokból részben megállapítható. Sajnos, az eredeti összeírások nagyrésze elkallódott, másokat — mivel az önkéntesek mesterségét, illetve foglalkozását nem tünteti fel — csak részletes helytörténeti, más lajstromokkal összehasonlítást végző kutatás tud majd hasznosítani. Az alábbiakban közölt néhány adat is jól mutatja azonban azt, hogy az önkéntes mobilizáció mennyire megváltoztatta a kiindított alakulatok osztályösszetételét, szociális bázisát:

Pest megye összeírásaiból ismert 150 önkéntesből 80 szolgál, 14 béres, 6 napszámos, 4 mesterlegény és 2 zsellér volt.¹²⁷ *Kecskemét* városa 309 önkéntes nemzetőre között 120 volt a szolgálk, 77 a mesterlegények, 33 a „kézi munkások” száma, továbbá egy béres és egy napszámos.¹²⁸ A *Kiskunfélegyháza* által kiállított 52 önkéntes között 36 szolgál volt.¹²⁹ A *Moson megye* által állított 162 főnyi önkéntes csapatban 124 szolgál, egy boltoslegény és egy mesterlegény volt.¹³⁰ Ezek az önkéntesek ugyanakkor a legfiatalabb, katonai szempontból a legértékesebb korosztályokból kerültek ki: a 675 főből 552, vagyis 81,8% volt a 25 éven aluliak aránya.

A fentieket a szociális összetétel szempontjából összesítve:

A kiállító hatóság	Önkéntesek létszáma összesen	Ebből szolgál, béres, mesterlegény stb.	Az összes létszám százalékában
Pest megye	152	106	69,7%
Kecskemét	309	232	75,1%
Kiskunfélegyháza	52	36	69,2%
Moson megye	162	126	77,8%
Összesen:	675	500	74,1%

¹²⁵ ONÖHt 1848:3480.; Ld. még 109. sz. jegyzet.

¹²⁶ Steier id. mű 30–31. pp.

¹²⁷ Bpi 2. sz. *Al. Lt. Pest. m. lt. Közgy. ir. 1848:6085, 6089.* (A többi itt lévő összeírás nem tünteti fel a foglalkozást.)

¹²⁸ *Kecskeméti Al. Lt. Kecskemét lt. Az 1848/49-es szabadságharc iratai, II. köt. 167. sz.*

¹²⁹ *Kecskeméti Al. Lt. Kiskunfélegyháza lt. Főbírói hivatal ir. 1848. L. 31. F. 2. F. 1. Sz. 33.*

¹³⁰ *Győri Al. Lt. Moson m. lt. Bizottm. ir. 1848:1071.*

Ebből a néhány, nem országos érvényű, de kétségtelenül jellemző adatból is megállapítható, hogy a *nemzetőrség önkéntes mobilizációjának bevezetése* nemcsak mennyiségi, hanem *minőségi változást idézett elő a katonai szolgálatra alkalmazott nemzetőrség soraiban, annak osztályösszetételét a nincstelenek: szolga- és mesterlegények, béresek és zsellérek javára változtatva meg.* Ha a fenti összegezés középarányosát, a 74 százalékot várakozáson felül magasnak tartjuk is, ha sajátos tényezők összejátszásának tekintjük (bár az ország más-más vidékéről van szó), hogy az említett rétegek az önkéntesek háromnegyed részét adják, nem tekinthetjük túlzásnak azt a megállapítást, hogy ezeknek az önkénteseknek mintegy 50—60 százaléka ebben az időszakban országosan is a legszegényebb néposztály fiaiból került ki. (Elsősorban a szolga- legényekre gondolunk itt, mert a fentebb ismertetett létszámból is 360 fő, vagyis 53,3 százalék a szolgák aránya!) Ennek alapján pedig azt is megállapíthatjuk, hogy a XXII. tc. értelmében eredetileg kirekesztett nincstelenek beáramlása, illetve döntő térhódítása a nemzetőrség soraiba nem a Jellacsics ellen a Dunántúlon meghirdetett szeptemberi népfelkelés és Kossuth emlékezetes alföldi toborzó útja idején,¹³¹ hanem már egy hónappal korábban, augusztus második felében a várható horvát támadásra való felkészülés idején történt.¹³² Nem a pár hetes különbséget akarjuk hangsúlyozni, hanem azt, hogy ez a döntő változás nem az általános népfelkelés, vagy a tömeges mozgósítás, hanem az önkéntes egyéni jelentkezés idején, a szeptemberi fordulat előtt következett be. (A népfelkelés esetében egyébként is — mivel nincs tudomásunk a szolga- és béreslegények, zsellérek stb. tömeges és kifejezett ellenszegüléséről — természetes, hogy a hadrakelt nép többségét a szegénysorsúak adják.)

Mindezt összegezve megállapíthatjuk, hogy a nemzetőrség funkciójának megváltozása következtében a nemzetőri alakulatok osztályösszetétele is rövidesen megváltozott, hogy *a belső rendfenntartó szerep helyett a harctéren alkalmazott nemzetőrség még 1848 nyarán az osztályelnomás, a vagyonosok karhatalmi szervéből a honvédelem szervévé változott át.* Dolgozó népünk önzetlen hazafiságának honvédő hagyományaink sorában is kimagasló példája, hogy 1848 augusztus—szeptemberében a forradalomtól addig legkevesebbet vagy éppen semmit nem kapott rétegek: a szolga- és béreslegények, zsellérek, mesterlegények, napszámosok és kétkezi munkások önként vállalták a forradalom ügyének és az ország függetlenségének védelmét. Ennek jelentőségét igazán csak akkor tudjuk méltányolni, ha visszagondolunk arra, hogy ugyanezen rétegek egy-két hónappal korábban élesen tiltakoztak a szolgabírák önkénye által kikényszerített mobilizáció ellen, mert a megyék a törvény és akaratuk ellenére táborba küldték őket.

¹³¹ A Jellacsics elleni népfelkelés összetételére ld. Varga János id. mű 261. és köv. pp.; a Kossuth által toborzott felkelőkre: Barta I. id. cikk, *Századok*, 1952. 1. sz. 161. p. és klny. 18. p.

¹³² A felhasználott összeírások az aug. 21. — szept. 15. között lefolyt toborzásról készültek. Befejezésük dátuma: Pest m. — aug. 25., Kecskemét — szept. 15., Kiskunfélegyháza — szept. 6., és Moson m. — szept. 11.

A válságos percben azonban féltetéve egyéni sérelmeiket, elsőként ragadtak fegyvert.

Az önkéntes nemzetőrség fontosságát csak akkor érthetjük meg maradéktalanul, ha némi figyelmet fordítunk ezeknek az első honvédszászlóaljokhoz nagyon hasonló körülmények között létrejött alakulatoknak további sorsára. Nincs terünk harctéri szereplésüket a továbbiakban nyomon kísérni, de mindennél többet mond az, hogy az *önkéntes szolgálatra jelentkezett nemzetőri zászlóaljak többségét 1848 őszén és telén honvédszászlóaljakká szervezték át.*¹³³ Az átszervezés többnyire az alakulatok kérelmére történt, annak ellenére, hogy a honvédek közé történt besorolás az önkénteseknek 6 hónap vagy egy év helyett most már nem is három-, hanem négyévi szolgálatot jelentett. (Ti. az őszi honvédújoncokat már négy évre fogadták.)

Igy alakult a Pest városa által az augusztus 13-i miniszterelnöki rendeletre kiállítani tervezett „pesti csatárszászlóalj” önkénteseiből a 14. honvédszászlóalj (amely már Pákozdnál is szerepelt), a Zrínyi csapatból a 35. zászlóalj, a baranyai önkéntesekből a 36. zászlóalj, Woronieczky herceg csapatából a 38. zászlóalj, a tolnai önkéntesekből a 46. zászlóalj, a zalai önkéntesekből a 47. zászlóalj, a szabolcsi önkéntesekből a 48. zászlóalj, a Hunyadi csapat gyalogságából az 50. zászlóalj, a Bocskai csapatból az 52. és 53. zászlóalj, a jászkun kerületi önkéntes nemzetőrökből (kiegészítéssel) a 65. zászlóalj, a Pest megyei második önkéntes nemzetőri zászlóaljból a 66. zászlóalj, a debreceni verespántlikásokból a 68. zászlóalj stb. Ez a folyamat végighúzódott az egész szabadságharcon. Így alakult pl. 1849 májusában a beregi guerillacsapatból a 91. zászlóalj, júniusban a zólyomi második nemzetőri zászlóaljból a 125. és a szabolcsi önkéntesekből a 139. honvédszászlóalj.

Ez az átalakulás, a honvédségi alakulatokkal történt teljes egybeolvadás az önkéntes nemzetőri zászlóaljak kiváló harci szelleméről és magas harcértékéről tesz tanúságot. Előbbi nélkül az átszervezés ugyanis lehetetlen, utóbbi nélkül pedig értelmetlen lett volna. Ezeknek az alakulatoknak felvétele a honvédség kötelékébe számos új zászlóaljjal, az 1848 szeptemberétől 1849 januárjáig alakultak mintegy negyedével szaporította a honvédsereg sorait. Ez pedig Kossuth javaslatát és Batthyány intézkedését igazolta, aki sietve hozott rendelkezésével, az önkéntes mobilizáció bevezetésével a nemzetőrség egy részét a honvédség értékes segítőjévé és kiegészítőjévé tette. A nemzetőrség önkéntes mobilizációjának intézményét ez teszi az egész szabadságharc szempontjából fontos, nagyobb figyelmet érdemlő kérdéssé.

¹³³ Ld. erre *Berkó István*: Az 1848—49. évi szabadságharc hadkiegészítése. *Had-történelmi Közlemények*, 1957. 1—2. sz. 218. p. Idézett cikk nem tesz különbséget az önkéntes nemzetőrök és az 1848 őszén önként beállott honvédek között.